

**הסתייגות ואירוניה במדור הדעות בעיתונות היומית הכתובה – מחקר השוואתי בין עברית
ישראלית לספרדית ארגנטינאית**

ורניקה זילברשטיין-מיכאלי, תשע"ז

עבודה שוות ערך לתזה כחלק מהדרישות להשלמות לקראת תואר שלישי, המחלקה לתרגום וחקר
התרגום, אוניברסיטת בר-אילן

מנחה: פרופ' אלדעה ויצמן

תקציר

מחקר זה בוחן את הדפוסים הלשוניים המשרתים את הכותבים להבעת הסתייגות וביקורת
אירונית במדור הדעות בעיתונות הכתובה בעברית ישראלית ובספרדית ארגנטינאית ומשווה את
השימוש בדפוסים אלה במשלב הנתון בשתי השפות.

העוגן התיאורטי של עבודה זו נשען על המודלים הפרגמטיים הבאים: המודל לפענוח משמעויות
עקיפות בטקסטים לא ספרותיים (Dascal & Weizman, 1987; Weizman & Dascal, 1991)
ובמסגרתו – ההבחנה בין אותות ורמזים ותיאוריית "רצף הכמות" (quantity scales) לאפיון
נורמות של שיח בלשון כבסיס להשוואה בין לשונית (Weizman, 2007), בהתבסס על עקרון
העודפות וסביבות רוויות (ויצמן, 1997); עקרון שיתוף הפעולה של גרייס (Grice, 1975, 1978)
ותאוריית ההדהוד (Wilson & Sperber, 1992; Sperber & Wilson, 1981).

ההשוואה התבססה על סכמת קידוד שעמדה בבסיס ניתוח הטקסטים המרכיבים את הקורפוסים
שבניתי לצורך המחקר ושימשה קריטריון אחיד לפיו נערכה ההשוואה בין השפות. סכמת הקידוד
כללה את תפקודם של הדפוסים הבאים, באופן בנפרד או בצירוף דפוסים נוספים בסביבה הלשונית
של המבע: מרכאות; סוגריים ומרכאות בתוך סוגריים; השילוב בין מרכאות לבין חלקיות המבע
הנטוע במרכאות; סביבות רוויות.

המחקר מתבסס על מערך של שני קורפוסים חד-לשוניים ששימשו לאיתור דפוסי השיח כפי שהוגדר
במטרות המחקר. כל קורפוס כלל מאה מאמרים מתוך מדור הדעות שהופיעו בגרסה המקוונת של
שני עיתונים: "הארץ" ו-YNET בעברית, ו-"לה נסיון" ו-"קלרין" בספרדית.

בחירת הקורפוסים נשענה על מחקר חלוץ שערכתי בשתי תקופות שונות, שבמסגרתו אספתי מדגם
של מאמרים בשפה הספרדית במטרה לאתר דפוסים לשוניים המשמשים להבעת הסתייגות

ואירוניה, ולבצע בחינה מקבילה לתיאור שכבר היה קיים בשפה העברית (ויצמן, 1981, 1997; Weizman, 2011, 1984). הממצאים שעלו ממחקר החלוץ שימשו בסיס לסכמת הקידוד שעליה נשענת בחינת הדפוסים הלשוניים.

דפוסים אלה אוחרו על ידי תכנת Sketch Engine באמצעותה מוינו הדפוסים כתשובה לשאלות שבנית על פי קריטריונים לשוניים ולקסיקליים בכפוף לקטגוריות השונות המרכיבות את סכמת הקידוד בהתאם לשאלות המחקר ולמטרותיו. כלי זה שימש לבדיקת תפוצתם ושכיחותם של הדפוסים ולניתוח המשווה ביניהם, בתוך השפה, ובהשוואה לשפה השנייה.

מבחינה מתודולוגית, עבודה זו משלבת שתי גישות – גישה מבוססת-קורפוס וגישה מונעת-קורפוס (Tognini-Bonelli, 2001), שכן הקטגוריות בסכמת הקידוד נבנו על סמך ההצטרפויות שהופיעו במדגם שנבדק במחקר החלוץ, ובה בעת נמצאו בו דוגמות לתיאוריה קיימת, והשימוש בקורפוס נועד להרחיב תופעות שתוארו לפני בניית הקורפוסים של המחקר הנוכחי.

השימוש בקורפוסים אפשר לבצע ניתוח שיטתי של הדפוסים הלשוניים ובדיקה אמפירית של השערות המחקר.

בהתבסס על ממצאי מחקר החלוץ ועל הספרות הקיימת (Weizman, 1984, 1986, 2007, 2011) בדקתי מספר השערות, והעיקריות שבהן היו:

1. בשתי השפות, השימוש במרכאות, הן באופן בודד והן בתוך מבנה של דיבור עקיף, הנו הדפוס בעל השכיחות הגבוהה ביותר במשלב הנדון לצורך הבעת הסתייגות וביקורת אירונית;
2. השימוש בסימני פיסוק ובאמצעים טיפוגראפיים שונים נועד להגביר את עוצמת העקיפות;
3. קיימת נטייה לעודפות וליצירת סביבות רוויות בשתי השפות, על אף ההבדלים ביניהן מבחינת כמות וסוג הדפוסים הלשוניים המיועדים להבעת עמדות של הסתייגות ואירוניה.

מניתוח נתוני הקורפוסים עולה כי השימוש במרכאות בודדות ללא צירוף של פועל הוא הדפוס בעל השכיחות הגבוהה ביותר (62% בעברית; 54% בספרדית), ממצא המאשש את השערת המחקר הראשונה. בחינת הממצאים מלמדת עוד כי ניכרת העדפה לעודפות בשתי השפות (77 מאמרים בעברית; 64 בספרדית – מסך 100 מאמרים בכל שפה). תוצאה זו תומכת בהשערת המחקר השלישית, אולם לא נמצאו הבדלים מבחינת כמות וסוג הדפוסים בשיעור שעשוי להעיד על נורמות שונות בתהליך פענוח מבעים עקיפים. אחת המסקנות המרכזיות העולה מבדיקת הממצאים מצביעה על כך שקיים דמיון רב בין שתי השפות בנוגע לאסטרטגיות הלשוניות המשמשות את כותבי מאמרי הדעה לצורך העברת מסרים עקיפים בעלי אופי של הסתייגות ואירוניה.